

ARAP BAHARI SONRASI BAŞARISIZ DEVLET MEKANİZMALARI VE DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLER

DOÇ.DR. GÖKTUĞ SÖNMEZ

Güvenlik Çalışmaları Koordinatörü ORSAM

“

The Fund for Peace tarafından ortaya konan Fragile State Index, devletlerin kırılganlıkları ve tehdide açıklıkları bağlamında önemli veri setlerinden biridir. Fragile State Index oluşturulurken ele alınan göstergeler uyum göstergeleri, ekonomik göstergeler, siyasi göstergeler, sosyal ve ortak göstergeler olarak sınıflandırılmıştır.

”

Arap Baharı süreci ve sonrasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında yaşanan değişimler ve bu dönüşümler sırasında ortaya çıkan gü-

venlik zafiyetleri, siyasi istikrarsızlık süreçleriyle birlikte bu coğrafyada devlet dışı silahlı aktörlerin yükselişi ve pek çoğu radikalleşme sürecini takip eder şekilde şiddet içeren aşırıçılık ve terörizmi etkin kullanan bu yapıların yeni güvenlik resminde çok daha merkezî bir rol alması bir vaka olarak karşımızdadır. Bu kapsamda çatışma ve gerilim dinamikleri üzerinden yeniden kurgulanan rejimler, süreç içerisinde farklı aktörlerin sürece dahil, yaptırımlar konusunda kısmen rahatlayan İran'ın bölgeye daha fazla kaynak ve enerji aktarabilir hâle gelmesi gibi faktörlerin etkisiyle coğrafyada radikal hareketlere ve terörizme de önemli alan açılmıştır. Demokrasi ve uluslararası normlarla uyumlu biçimde

daha fazla özgürlük ve insan hakkı talebiyle yola çıkılan süreç kimi ülkelerde bahsi geçen devlet dışı aktörlerin önemli alan kazanmasıyla neticelenmiştir. Hâlihazırda sosyo-politik ve ekonomik tetikleyicilerin mevcut bulunduğu ve bu nedenle radikalleşmeye müsait bir ortam sunan zeminler ortaya çıkan güç mücadelesinde bu yapıların oluşan fırsattan faydalanma azmini tetiklemiştir.

“

Terör örgütü IŞİD, gücünün zirvesinde olduğu dönemde toprak hâkimiyeti itibarıyla Irak'tan Suriye'ye geniş bir alana hâkim olmuş ve 2015 sonrasında adım adım kontrol ettiği toprakları kaybetmiştir.

”

BAŞARISIZ DEVLET MEKANİZMALARI VE DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN YÜKSELİŞİ: IRAK, SURIYE VE LİBYA ÖRNEKLERİ

The Fund for Peace tarafından ortaya konan Fragile State Index, devletlerin kırılabilirlikleri ve tehdide açıklıkları bağlamında önemli veri setlerinden biridir. Fragile State Index oluşturulurken ele alınan göstergeler uyum göstergeleri, ekonomik göstergeler, siyasi göstergeler, sosyal ve ortak göstergeler olarak sınıflandırılmıştır. Bu kapsamda uyum göstergeleri arasında güvenlik aygıtı, bölünmüş elit sınıf, topluluk ıstırapları ele alınırken ekonomik göstergeler bağlamında ekonomik düşüş, eşitsiz ekonomik dağılım ve beyin göçü dikkate alınmaktadır. Siyasi göstergeler; devlet meşruiyeti, kamu hizmetleri ve

insan hakları ve hukukun üstünlüğüdür. Son kategori olan sosyal ve ortak göstergeler denebilecek kategoride ise demografik baskılar, göçmenler ve zorla yerinden edilmiş bireyler ve dış müdahaleler ele alınmaktadır. 178 ülkenin yer aldığı bu indekste 2018 yılı itibarıyla Suriye 4, Irak 11 ve Libya 25. sıradadır. Libya'nın özellikle Irak ve Suriye'nin aksine demografik baskıdan kıyasen çok daha az etkilenmiş olması sıralamada kendisini daha gerilere itmiş olmakla beraber hâlen oldukça kırılğan bir durumda olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden özellikle Suriye ve Libya'nın nasıl bir değişimden geçtiğine dair en önemli kıyaslamalardan birisi Arap Baharı sürecinden önce, 2010 yılındaki sıralamalar olabilecektir. 2010 ve 2011 yılı itibarıyla Irak 7 ve 9. sırada ve yaklaşık olarak aynı risk bölgesindeyken Suriye 48, Libya ise 111. sıradaki yerlerini muhafaza etmiştir.

Dönüşümün ve negatif ayrışmanın hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilebilecek olan devlet dışı silahlı yapılanmaların güçlenmesi ve devlet otoritelerinin zayıflaması her bir vakada güvenlik iklimleri açısından öne çıkan olgudur.

Arap Baharı sonrası süreçte ise Irak mevcut sıkıntılarını büyük oranda sürdürerek sıralamasını "korurken", Suriye ve Libya'nın çok ciddi kırılğanlık alanına girdiğini görmek mümkündür. Önde

gelen bir diğer insani kriz ve afet değerlendirme indeksi olan The Index for Risk Management (INFORM) veri tabanı Doğal ve İnsani Afetler (Sel, Tsunami, Çatışma vb.), Kırılğanlık (Kalkınma, Eşitsizlik, Yardıma Bağımlılık, Kırılğan Gruplar, Yerinden Edilmiş Kişiler), Mücadele Kapasitesi (Yönetişim, İletişim, Afetle Mücadele, Fiziki Altyapı, Sağlık Sistemine Erişim) kriterleri üzerinden Global Needs

Assessment with Forgotten Crisis Index ve Global Focus Model gibi öncüllerinin yerini alarak pek çok uluslararası örgüt ve araştırma kuruluşuyla üniversitelerden gelen bilgiler ışığında açık kaynak bir risk analiz veri tabanı olarak önümüze çıkmaktadır. Bu veri tabanı incelendiğinde Irak'ın 2018 yılı itibarıyla en ciddi risk taşıyan ülkeler arasında 7.1 INFORM Risk puanıyla 7. sırada olduğu ve IN-

FORM hayata geçirildiği 2009 yılından itibaren risk puanı itibarıyla oldukça stabil ve negatif seyrettiği görülmektedir. Suriye'nin ise 9. sırada olmakla birlikte 2009'dan bu yana, özellikle 2011'de ciddi bir kırılma yaşayarak 3.8'lerden 7'lere çıkan bir INFORM Risk puan artışı gördüğü gözlenmektedir ki bu ülkedeki krizin Suriye'nin güvenlik durumu ve kırılma durumuna ne denli büyük etki yap-

tığını göstermektedir. Libya ise benzer şekilde 2011'deki kırılmayla birlikte 3,50 seviyelerinden 6 puan seviyelerine çıkmış, risk puanı itibarıyla en ciddi risk taşıyan ülkeler bağlamında 22. sırada değerlendirilmiştir. Bu dönüşümün ve negatif ayrışmanın hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilebilecek olan devlet dışı silahlı yapıların güçlenmesi ve devlet otoritelerinin zayıflaması her bir

vakada güvenlik iklimleri açısından öne çıkan olgudur.

Uppsala Conflict Data Program verilerine göre, 2011'de 2087 kişinin çatışmalarda hayatını kaybettiği Libya'da, 2014 yılında bu rakam 1457 ve 2016'da ise 2223 kişi şeklinde gerçekleşmiştir. Ülke aynı zamanda Corruption Perception Index'te 174 devlet içerisinde 170. sırada bulunmaktadır.

BAŞARISIZ DEVLETLERDE DEVLET DIŞI AKTÖRLERİN GÜÇ KAZANMA SÜREÇLERİ: MİLİTAN SELEFİ HAREKETLER ÖRNEĞİ

Terör örgütü IŞİD, gücünün zirvesinde olduğu dönemde toprak hâkimiyeti itibarıyla Irak'tan Suriye'ye geniş bir alana hâkim olmuş ve 2015 sonrasında adım adım kontrol ettiği toprakları kaybetmiştir. Örgütün önemli sahalarından biri ise Libya olmuştur. Uppsala Conflict Data Program verilerine göre, 2011'de 2087 kişinin çatışmalarda hayatını kaybettiği Libya'da, 2014 yılında bu rakam 1457 ve 2016'da ise 2223 kişi şeklinde gerçekleşmiştir. Ülke aynı zamanda Corruption Perception Index'te 174 devlet içerisinde 170. sırada bulunmaktadır. Ülkede oluşan iç savaş ikliminden, IŞİD de faydalanıcı gruplardan biri olarak öne çıkmıştır. Bir diğer önemli nokta ise IŞİD'in yanı sıra sahada aktif diğer benzer altyapılı grupların da varlığıdır. Ensar el-Şeria,

Mağrip el-Kaidesi, Bingazi Devrimci Şura Konseyi, Ecdebiye Devrimciler Şura Konseyi ve Derna Mücahidin Şura Konseyi de Libya'da bölge hâkimiyeti kurma ve militan Selefî çizgilerde bir dizayn geliştirme çabası içerisinde. Ancak bunlar içerisinde süreçte öne çıkan kilit aktör IŞİD olmuştur. 2014'te Sirte ve Derna'yı kontrol eden grup ülkedeki güvenlik boşluğunu etkin biçimde değerlendirmiş ancak 2016'da Derna ve Sirte'den çıkarılmıştır. Bağdadi'nin Libya'da kontrolün yeniden sağlanması çağrısını takiben Sebrata dışında ve Sirte güneyinde dağınık biçimde etkinlik arayan IŞİD'e bağlı teröristler varlığını sürdürmekte, hâlen 3000 civarında mevcut oluşturduğu tahmin edilmektedir. IŞİD'in Yabancı Terörist Savaşçılar (YTS) bağlamında ciddi anlamda Kuzey Afrika'dan katılımlarla beslendiği ve hem el-Kaide hem IŞİD yapılarının Kuzey Afrika'ya verdiği önemle birlikte Boko Haram ve el-Şebab gibi grupların da kıtadaki varlığı değerlendirildiğinde örgütün Libya'nın geleceği açısından hem bizatihi kendisinden kaynaklı hem de diğer yapılardan muhtemel katılımlar, bu yapıların kendisine biati ya da diğer yapılara aktarabileceği destek üzerinden uzun soluklu bir tehdit oluşturması mümkün görünmektedir. Bahsi geçen irili ufaklı yapıların el-Kaide'yle dizayn ettikleri daha yakın ilişki ise IŞİD tehdidi bir kenara bırakılsa dahi güvenlik aygıtının bu devlet dışı silahlı aktörler tarafından tehdit edilmeye devam edileceğini göstermektedir.

Örgütün ABD'nin hava saldırıları ve özelde Odyssey Operasyonu'yla bombalanması ve Halife Hafther

karşısı Misrata milislerinin ilerlemeleriyle Sirte'den çıkarılmasına ve hâlihazırda alanda kayda değer bir kontrol sağlayamamasına karşın Irak ve Suriye'deki kayıplardan sonra Libya'yı hem buradaki savaşçıları aktarmak için hem de yeniden toparlanmak için bir geri üs olarak kullanmaya çalıştığı değerlendirilmektedir. Ekonomik olarak ciddi sıkıntılardan geçen Libya'da Ensar el-Şeria ve IŞİD'i öne çıkaran önemli etkenlerden birinin de bu grupların savaşçılara 100 dolar civarında ödeme yapabilmeleri olduğu değerlendirilmektedir. IŞİD'in Libya sahasına girişini sağlayabilmesinde Libya'da süren iç savaş ve bu iklimde benzer fikrî konumlanmaya sahip Bingazi Batar Tugayları ve Derna İslami Gençlik Şura Konseyinin örgüte biat ilan etmeleri büyük rol oynamıştır. Özellikle İslami Gençlik Şura Konseyinin içerisinde ağırlıklı olarak terör örgütü el-Kaide'ye biatlı olan bu yapıdan el-Kaide'den ayrılarak kopan kişilerin bulunması ve bu yapının akabinde IŞİD'e biati örgütler arasında ileriye dönük de tehdidi uzun vadeli kılacak en önemli kırılma noktalarındandır. Yalnızca Derna'dan 800'den fazla kişinin Suriye'ye rejimle savaşmaya gittiği ve toplamda bu şehirden 1100'den fazla savaşçının örgüte katıldığı iddia edilmektedir. IŞİD aynı zamanda Suriye'den önemli isimleri de Libya'ya göndererek iletişim noktaları ve tecrübe aktarım kanalları kurmaya çalışmıştır. Özellikle el-Kaide'ye biatlı Ensar el-Şeria ile çatışmalar yaşayan örgüt buna karşın Sirte ve Derna'nın kontrolünü 2016'ya kadar elinde tutabilmiştir. Örgütün toprak kayıplarına karşın dağınık bi-

çimde kamplara sahip olduğu ve bunlardan birinin de Sabrata'da yer alan ve Trablus'tan yalnızca 70 km uzakta bulunan yaklaşık 4 bin savaşçıya ev sahipliği yapan bir kamp olduğu Tobruk hükümeti tarafından iddia edilmiştir.

Suriye'de Arap Baharı süreci türmanan iç savaş yalnız PKK/PYD ve IŞİD terör örgütlerine değil, pek çok yeni devlet dışı silahlı aktöre de alan açmıştır. Ülkede iç savaşın sonlandırılması ve yeniden inşa süreçlerinin ise hayata geçirilebilseler dahi bu sorunla nasıl başa çıkacağı bir soru işareti olarak kalacaktır.

Öte yandan Irak, terör örgütü IŞİD'in ana güç odaklarından birini oluşturması ve burada örgütün en ciddi toprak kontrollerinden birini sağlamanın ötesinde zengin

devlet dışı aktör “varlığı” ile Arap Baharı sonrası süreçte zayıflayan devlet mekanizmaları ve radikal grupların yükselişine dair önemli veriler sunmaktadır. Ülke, doğrudan Arap Baharı’nı yaşamamış olsa dahi sosyal, ekonomik ve siyasal olarak 2003’ten beri yaşadığı sorunlar ve ülkede aktif devlet dışı aktörlerin Arap Baharı sonrası coğrafyada adım adım bulduğu alanın Irak’a yansımalarının yaşanmış olması nedeniyle bu anlamda oldukça önemli bir vaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yine bu kapsamda terör örgütü olarak nitelenmese dahi devlet dışı silahlı bir diğer öne çıkan aktör ve mezhep odaklı radikalleşme bağlamında ele alınabilecek bir grup olarak Haşdi Şabi de ele alınmalıdır. Haziran 2014’te Musul’un IŞİD tarafından ele geçirilmesi Irak’taki güvenlik krizinin en ciddi anlamda gün yüzüne çıktığı olaylardan biri olarak değerlendirilmektedir. Örgütün adeta savaşmadan ve şehri “terk eden”

Irak güvenlik güçlerinin pek çok envanterini de ele geçirerek şehri kontrol etmesi sonrası ülkede güvenlik, istikrar ve devlet mekanizmasının yeniden ve daha ciddi anlamda sorgulanmasına neden olmuştur. Ülkede gerçekleştirilen Nisan 2014 seçimlerini izleyen süreçte IŞİD’in hızla Anbar, Selahaddin, Kerkük’ün güneyi ile Diyala ve Bağdat çevresinde faaliyetlerini artırması Irak güvenlik güçlerinin IŞİD’le mücadeleyi yürütebileceğine dair soru işaretleri doğurmuş ve bu iklimde devlet dışı silahlı aktörler önemli bir fırsat yakalamıştır. Bu iklimde örgütle mücadele adına Haşdi Şabi’nin alanı genişlerken demografik olarak bu durum yeni sosyal krizlere yol açmış hem Suriye hem de Irak’ta yine IŞİD’in varlığından zemin bulan PKK/PYD terör örgütü de kendileri için yeni hareket alanları kazanmıştır. Suriye’de Arap Baharı süreci tırmanan iç savaş yalnız PKK/PYD ve IŞİD terör örgütlerine değil, pek çok yeni devlet dışı silahlı aktöre de

alan açmıştır. Ülkede iç savaşın sonlandırılması ve yeniden inşa süreçlerinin ise hayata geçirilebilseler dahi bu sorunla nasıl başa çıkacağı bir soru işareti olarak kalacaktır.

Bahsi geçen yapılarla ilgili öne çıkan sorunlar bağlamında değerlendirildiğinde özellikle Irak, Suriye ve Libya’daki başarısız devlet mekanizmaları ve güvenlik eksikliğinin sürmesinin terör örgütlerini de kapsayan bazı devlet dışı silahlı oluşumların devamlılığını sağlayıcı en önemli faktör olduğu söylenebilir. Her bir örnekte saha dışından gelen güçlerin de toplumsal travmalara ve öfkeye neden olduğu, pek çok radikal hareketin bu öfkeden beslendiği bilinmektedir. Tetikleyici sosyo-ekonomik, siyasal ve sosyal meseleleri hedef alan stratejilerin de on yıllar sürebilecek bir süreçten sonra karşılığının alınabileceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda gençliğe, iyi yönetime, güçlü devlet mekanizmalarına yapılacak yatırımın ve sosyal dokuyu birleştirici yakınlaştırıcı çalışmaların önemi ve bununla birlikte bu offline cepheyle koordineli ilerleyecek bir online hareket stratejisinin özel şirketler ve STK’ları da içine alır şekilde izlenmesi gerekmektedir. Sonuç olarak burada bahsi geçen ülkelerin ilk bölümde değinilen Fragile State Index’teki konumlarının hatırlanması ve mevcut şartları itibarıyla bahsi geçen adımları atmalarında yaşanacak zorlukların hatırdı tutulması gerekmekte ve gerçekçi projeksiyonlar yapılarak uluslararası destekle birlikte hareket edilmesine çalışılmalıdır. ■